

Anto Raukas on üks sajast rahva valitud 20. sajandi Eesti suurkujust. Talle on südamelähedased rahvuse püsimine ja eesti keele tulevik.

Loodetavasti ei kao veel meie kaunis emakeel

A n t o R a u k a s

Akadeemik

Eesti kirjakeelt edendasid vanasti maakoolmeistrid, kes õpetasid lastele visalt eesti keeles kirjutamist ja lugemist. On see kõik olnud asjatu? Saksakeelsetena oleksime ehk praegu majanduslikult ja kultuuriliselt palju edukamad?

Praegust sündimust arvestades on eesti rahvus hääbumas. Aastal 2050 on meid järel kõigest pool miljonit. Juba kostab häält, et peaksime olema maksimaalselt ettenägelikud, loobuma perspektiivtust emakeelest ja minema võimalikult kiiresti üle inglise keelele.

Teadlaste halb eeskuju

Eriti halba eeskuju on näidanud teadlased. Eesti keeles kirjutatud uurimusi ei loeta enam tõsiteaduseks ega arvestata teadustegevuse finantseerimisel. Nüüd on juba ohus omakeelne kõrgharidus ja seda ka meie nn rahvusülikoolis – Tartu Ülikoolis, kes võttis endale hiljuti võõrkeele kiireks juurutamiseks tööle Eesti “osavaima” spetsialisti Mart Susi.

1919. aastal sai Tartu Ülikoolist selge suunitlusega Eesti ülikool. Tsaariaegne

Jurjevi ülikool parandas iseseisvunud Eesti ülikoolile ainult ühe eestlasest professori, usuteadlase Johan Kõpu. Kuid juba 1940. aastal oli ülikool nii eestikeelne kui ka eestimeelne, kus eestlastest õppejõude oli 93,9%.

Kui 1980. aastate lõpul asus Tartu Ülikooli rektoritoolile professor Jüri Kärner, lubas ta suuresõnaliselt teha nõukogulikust ülikoolist eesti rahvusülikooli. Enam sellist püüdu ei ole ja on vaid aja küsimus, millal meie *Alma Mater*’i seinte vahelt kuuldu ainult “ülimuskeelt” – inglise keelt. Kas meie haridusjuhid juhivad stalinlikust rahvus- ja keelepoliitikast? Selle kohaselt rahvused ja keeled niikuinii sulanduvad üksteisesse ning maailmakeeleks pidanuks tollaste arusaamade kohaselt saama kaunis ja sõnavararikas vene keel. Õnneks seda

ei juhtunud, üheks põhjuseks oli keele vägivaldne pealesurumine.

Nüüd on olukord vastupidine ja palju ohtlikum. Emakeelest loobutakse vabahtlikult, sest inglise keele perfektne valdamine annab välislähetusi, kõrgepalgalisi ametikohti, toetusi jpm. Seoses ägeneva võitlusega raha- ning tööturul kaovad valitsusest ja ülikoolidest aated ning kodumaa-armastus, rahvuslus asendub kosmopolitismiga. Esikohale tõuseb kommertslus, väärt on vaid see, mida annab kiiresti rahaks teha. Raha ja füüsilise heaolu ülistamine ning vaimsete väärtuste alavääristamine on muutunud meil riiklikuks poliitikaks. Jälgigem kas või kroonikaajakirjades kajastuvat. Juhtivad ajakirjanikudki elatuvad suuresti tõusiklikkusest. Tavakodanikul puudub võimalus toimuvat muuta.

“Vanal inimesel on see eelis, et ta on noor olnud,” tõdeb Anto Raukas. “Noor inimene pole vana olnud.”

Tõusud ja mõõnad

Eesti rahvuse ja keele arenemisel on olnud selged tõusu- ja mõõnaperioodid. Tõusuaegadeks olid ärkamisaeg 19. sajandi teisel poolel, Vabadussõda ja rahvusriigi loomine 1917–1920, vabadusvõitlus 1941–1944 ning ühtsustundaastad 1987–1993 koos iseseisvuse taaskehtestamisega. Mõõnaajad olid Aleksander III valitsemisel alanud venestamine (1880. aastatest kuni 1905. aasta revolutsioonini), nõukogude okupatsioonid ja 1993. a alanud varakapitalismist tingitud varaline kihistumus ning pettumine riigivõimuse ja juhtide olematutes aadetes.

Eesti kirjakeelt edendasid palju aastakümneid maakoolmeistrid, kes õpetasid lastele visalt eesti keeles kirjutamist ja lugemist. Võib-olla on kõik see olnud asjatu, sest saksakeelsetena oleksime ehk olnud praegu majanduslikult ja kultuuriliselt edukamad? Kes teab, kuid “oleksitega” pole mõtet opereerida. Praegu oleme uues eufoorias. Aastal 2004 sündis 800 last rohkem kui mullu ja inimesi sureb “vaid” 4000 rohkem kui juurde sünnib! Rõõmustamise juures pole aga arvesse võetud seda viiendikku alla 20-aastastest noortest, kes igatseb pääseda elama ja tööle välis-

maale ning mis rahvuse kadu jõudsalt suurendab.

Teine riigikeel?

Ajalehtedes ja raadios on tehtud korduvalt tõsimeeli ettepanekuid võtta inglise keel Eesti teiseks riigikeeleks ning sellel üsna tobedal ideel on palju toetajaid. Prantsusmaal kaitsevad rahvuskeelt karmid seadused, meil on nõuded nõrgukesed ning neidki ei täideta. Pärast valimisseaduse muutmist riigikogus (21. 10.2001) on üha jõulisemalt alanud propaganda vene keele osatähtsuse suurendamiseks ja märgatavat vastupropagandat pole kuulda. Juttu on olnud ka Tallinna-Helsingi ühislinnast ja Baltimaade ingliskeelsest ühisriigist pealinna Riia.

Kunagi asustasid soome-ugri hõimud kogu Ida-Euroopa lauskmaad. Nüüd on neist järele jäänud vaid isoleeritud saarekesed. Alles hiljuti hääbusid meie lähimad sugulaskeeled vadja ja liivi, peagi on järg vepsa keele käes. Maailmas on alla 200 arenenud kirjakeele, nende seas eesti keel. Autoriteetsete prognooside kohaselt jääb maailma praegusest 6000 keelest sajandi lõpuks alles ainult 3000. Eesti keel on seni veel kirjas järelejääjate hulgas, aga kui me väga pingutame, suudame ehk seda vältida.

Keelest ja põhiseadusest

Eesti Vabariigi põhiseaduses on sätestatud nõue, mis “peab tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade”. Kuid seal on teisigi retoorilisi lauseid, mida ei täideta ega kavatsetagi täita. Näiteks § 122 kinnitab, et “Eesti maismaapiir on määratud 1920. aasta 2. veebruari Tartu rahulepinguga ja teiste riikidevaheliste piirilepingutega”. Praegu arutatakse tõsimeeli, kas president peaks minema 9. mail Moskvasse ja kas ta peaks seal allkirjastama ka piirilepingu või mitte. Seejuures unustatakse, et see samm on vastuolus põhiseadusega. Öeldust tulenevalt polegi meie põhiseadus kuigivõrd oluline dokument ning tegudeta ei garanteeri see ka rahvuse ja keele säilimist.

Kas kujunenud olukorras on üldse lootust, et eesti rahvus ja keel säilivad? Küllap siiski ja selleks on nii sisemisi kui ka väliseid mõjureid.

Praegune globaliseerumisteooria ei erine oluliselt Marxi ja Lenini maailma-revolutsiooni kavadest. Kui ei õnnestunud üks, siis miks peaks tingimata õnnestuma teine? Igale mõjule on alati vastumõju, igale survele vähemalt sama tugev vastusurve. Me ei oska prognoosida, mis hakkab juhtuma Venemaal. Üsna tuntavad on erimeelsused Euroopa Liidu ja Ameerika Ühendriikide vahel, võimsalt areneb Hiina, süvenevad vastuolud Lähis-Idas ja usundite vahel, pole välistatud kolmas maailmasõda. Eesti iseseisvus ja taasiseseisvus meist vägevamate pusklamisest ning meil on õnnestunud säilitada oma nägu ja arvestatav vaimne potentsiaal. Seda vaimset potentsiaali on vaja vaid õigesti suunata. Ja kui me esimest ei suuda mõjutada, siis teist küll!

Sõnavarast ja terminoloogist

Kui meie haritlaskond, eeskätt teadlased, ei hakka vastu töötama, on eesti keelele tulevikku isegi kahaneva elanikkonna tingimustes. Selle aluseks on meie rikkalik mitme miljoni ühiku suurune sõnavara ja hästi korrastatud terminoloogia, mille edendamiseks on andnud oma panuse paljude põlvkondade haritlased. Esimesed juba mitut teadusvaldkonda haaravad oskussõnad ilmusid meil enam kui kaks sajandit tagasi Otto Wilhelm Masingu 1795. aas-

tal trükitud raamatus "ABD ehk Luggemise-Ramat lastele kes tahavad lugema õppida" ja tema välja antud talurahvalehtedes. Rohkesti eesti keelt tänini ilmestavaid termineid juurutas Friedrich Reinhold Kreutzwald oma väljaandes "Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on". Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamat, mille esitrükk ilmus 1869. ja teine 1893. aastal, andis meile võimaluse kõnelda juba enam-vähem tänapäevases teaduskeeles.

Kõigi nimetatud kangete meeste ja nende järeltulijate töö viljana võime kinnitada, et eestikeelne teadusterminoloogia on täiuslik ning paljudes valdkondades märksa korrastatum kui ingliskeelne. Pealegi, ärgem unustagem, et inglise ja ameerika-inglise keel ja teadusterminoloogia on oluliselt erinevad ning ingliskeelseid termineid mõeldakse välja ka Austraalias, Kanadas ja teistes inglise keelt kõnelevates, kuid kaugelki mitte seda keelt hästi valdavates maa-des, nagu näiteks Indias.

Kui veel mõnisada aastat tagasi oli keele säilimise üks põhimõjureid kirja-keele olemasolu, siis nüüd on selleks saamas keele arvutitoe olemasolu. Eesti arvuti- ja keeleteadlastel on siin häid tulemusi ja suur potentsiaal. Meie kiire ülesanne on eesti keele masintõlke täiustamine mahus, mis esialgu avaks Euroopa kõigi riikide elanikele juurdepääsu eesti keelele ja eestlastele endile juurdepääsu kõigile Euroopa, hiljem aga juba kogu maailma keeltele.

ÕS, suunav ja soovitav

Akadeemik Peeter Tulviste avaldas 1998. aastal mõtte, et meie teadlaste konkurentsivõime tõstmiseks on vaja oluliselt suurendada inglise keele õpetamise osatähtsust ülikoolides ja koolides. Kahjuks unustas ta nõude, et mitte üksnes üliõpilased, vaid ka professorid peaksid samal ajal oskama eesti keelt ilma jämedate kirjavigadeta kirjutada. Sellest soovist oleme praegu veel väga kaugel. Eesti keele uusima sõnaraamatu (ÕS, 1999) autorid lähtuvad eeldusest, et eestlane on nii tuim ja rumal, et ei suuda niikuinii õppida emakeelt korralikult kirjutama ega rääkima, ning küllap on neil ka õigus. Seetõttu on lubatud paljud paralleelvormid ja sõnaraamat ise pole mitte niivõrd normeeriv, kui võrd suunav ja soovitav. Kahjuks pole just

soovitamist selle sõna parimas tähenduses eriti märgata ning seetõttu kirjutatakse alatasa Tartu ülikool, Eesti teaduste akadeemia jne väikese tähega, mis mõjub demoraliseerivalt ega kutsu üles eesti keele heale oskamisele.*

Konservatiivne EE

Siinkirjutaja arvates vajab hea eesti keel teatud konservatiivsust, mida oleme püüdnud säilitada Eesti entsüklopeedias. Just entsüklopeedia peab säilitama eesti keele parema osa ja kandma selles vallas keele puhtust, mida haritud lugeja respektseeriks. On ju EE-s kirja-pandu kõige usaldusväärsem infoallikas kõigile teadmishuvilistele, nii mälumänguritele kui ka õpilastele ja õpetajatele. Õeldust tulenevalt peab entsüklopeedia valima ÕS-is lubatud võimalikest variantidest eesti keele struktuurile kõige sobivama, mis enamikul juhtudest langeb kokku varemõpituga ja mille haritud rahvakihit võtab loodetavasti üldjuhul hästi vastu.

Keel ja mõtlemine

On üldteada, et mõtlemine ja keel tekisid koos ning inimene mõtleb keelisel alusel. Mõtlemine on täiuslik vaid lapseas omandatud emakeeles. Inimene võib õppida küll võõrkeeli, kuid rääkides tõlgib ta tahtmatult, nagu hea arvutigi, emakeelse mõtlemise teise keelde. Kuid ärgem unustagem, et keel pole ainult suhtlemisvahend. Teadusele on keel eeskätt tunnetusvahend – vahend uurimisobjektidesse süvenemiseks, nende omaduste mõistmiseks, eritlemiseks ja klassifitseerimiseks. Keele grammatiline struktuur mõjutab teadlase mõtlemist, ja iga rahva emakeel sealjuures oma spetsiifilisel viisil. Keskajal oli teadus ükskeelne ja baseerus vaid ladina keelele. Polnud mingeid keelebarjääre, kuid teadus arenes aeglaselt. Paljukeelsus avas teadusele lüüsid ja see hakkas arenema tormilise kiirusega, sest rahvuskeelte varu rikastas maailmapilti ning muutis selle hoopis värvikamaks ja detailiderohkemaks.

Rahvuskeelsus on üks teaduse ideedeallikaid ja kõrgel tasemel teaduse produktsiooni soodustav tegur. Ilmselt pole võimalik arendada head teadust, hoides seda teadlikult ja täielikult lahus rahvuskultuurist ja inimeste elulaadist. Pole kahtlust, et teadust ja arendus-

tegevust saab hästi teha ükskõik millises, sealhulgas ka eesti keeles. Õeldu ei tähenda loomulikult seda, et me ei peaks oma teadustööde paremiku avaldama ka võõrkeeltes, et see jõuaks iga vajaliku spetsialistini ja rikastaks maailmateadust.

Eesti keel – teaduskeel

Eesti teadlasi finantseeritakse riigieelarve kaudu maksumaksja rahaga ja maksumaksjal on õigus saada selle eest head omakeelset tulemit – eestikeelseid teadustöid ja populaarteaduslikke raamatuid. Ainult selle nõude täitmine garanteerib eesti keele sõnavara rikastumise ja keele püsimise. Halvas inglise keeles kirjutamine on tänapäeval üldlevinud, kuid halvas inglise keeles mõtlemine ei saa kuidagi anda täisväärtuslikku tulemust. Oma mõtlemisvõime, mis on kogu meie teadliku tegevuse alus, oleme omandanud juba lapseas, emarinda imedes, omakeelses kodus ja eestikeelses koolis õppides ning eesti keelt pidevalt kasutades.

Ka meie lastel peab säilima õigus saada emakeelset kooli- ja kõrgharidust, kuid ilma kõrgetasemelise teaduskeele ja üha uueneva sõnavarata pole rahvuskeele edendamine võimalik.

Kirjutamine nii ema- kui ka võõrkeeles on seega kasulik mõlemale poolele. Ilmselt ei ole tulemuslik kutsuda tipp-teadlasi üles kirjutama teadusartikleid senisest oluliselt enam eesti keeles, küll aga tuleks kehtestada õppejõudude valimisel ja taasvalimisel nõue, et neil kõigil oleks eelretsenseeritavate artiklite kõrval ette näidata kas või mõni eestikeelne populaarteaduslik artikkel ja korralikud eestikeelsed loengukonspektid korrektse eestikeelse terminoloogiaga. Ka riigi teaduspreemiaid ei tohiks anda teadlastele, kellel sellelaadne ülesanne rahva ees täitmata.

* Praegune ortograafiareeglistik lubab ja isegi soovib kasutada toodud näidete puhul väikest algustähte. – *Toimetuse*.